

טעויות שמיעה

בספר 'העקוב למישור' (הקדמה עמ' יא) מובאת השערה מעניינת מאוד המסבירה כמה וכמה טעויות שצריך ל'שבור את הראש' איך הן נוצרו. כנראה שהמדפיסים היו עובדים בזוגות, אחד מקריא והשני מסדר את האותיות, ומכיון שכך נוצרו לפעמים טעויות של אי הבנת הנשמע¹⁴. כמו ברש"י במסכת זבחים (קטו. ד"ה יכול) שכתוב בו "יכול שאני מוציא - מאל פסח" רש"י מתכוון לפסוק 'ואל פתח אוהל מועד לא הביאו' (ויקרא יז ד). וכן בפירוש רש"י למסכת שבת (ט. ד"ה פתח נעול) "ונמצא עובי הפסח כולו מקורה". וכן ברש"י שם (דף צ. ד"ה שיש לו) "תורניסא" במקום "תורניתא". טעויות אלו יכולות לקרות רק למי שמדבר במבטא אשכנזי שאינו מבדיל בין ס' לת' רפה. בדפוסים אחרים אין את הטעויות האלו.

ובבית יוסף (אבן העזר סימן עז ד"ה כתב המרדכי) "כתב המרדכי בפרק אף על פי (סי' קפד) פסק ראב"ה אשה המורדת על בעלה ושוב חלתה אף על פי שמאותו חולי אינה שוה לבעלה" ואילו במרדכי כתוב 'שבה לבעלה'. באחד משני המקומות טעו מכיון שמבטא ב"ת רפה והאות ו' שוים אצלנו היום [בספר הנ"ל הוא מציין שבטור דפוס קניגסברג כתוב גם 'שבה']. וכנ"ל בתוספות למסכת שבת (קטז: ד"ה פליגי) כתוב "ואע"ג דר' ישמעאל לא שרי להפשיט אלא עד החזה מ"מ פליגי במופשט כולו כגון שעבר בהפשיט". ברור שיש כאן טעות וצריך להיות כתוב 'שעבר והפשיט', ואכן בדפוס ונציה כתוב 'והפשיט'.

בעל העיטור (מהדורת 'שער חדש' דף סב: טור ד) כבר מביא רעיון זה כטעם לברכת האירוסין שמסתיימת 'מקדש עמו ישראל ע"י חופה וקידושין'. הוא כותב שהנוסח הנכון הוא 'חופה בקידושין' אלא כיון שהבי"ת של 'בקידושין' רפה לפי כללי הדקדוק - טעו והבינו אותה כמו ו"ו. וכן מביא בשמו בעל בית יוסף (אה"ע סי' לד): "וכתוב בספר העיטור (הל' ברכת חתנים סב ע"ד) שעיקר הנוסחא היא ע"י חופה בקידושין בבי"ת אלא מפני שהדייקנים קראוה לבי"ת ההיא רפה מפני שהיא סמוכה לה"א שהיא מאותיות אהו"י ומרפות בג"ד כפ"ת - טעו הסופרים וכתבוה בוי"ו. עכ"ל¹⁵".

בעל 'עקוב למישור' מראה כי ישנן טעויות ששייכות רק אצל דוברי מבטא ליטאי דווקא! כמו ברש"י בסנהדרין נג. (ד"ה במאי גמרי) "איזו טובה מופנית לגזירה שוה, דמיהם בם או מות יומתו?" כמובן שצריך לומר 'איזו תיבה מופנית' אלא שבמבטא ליטאי אין הבדל בין חולם לצירי כידוע, ולא מיבעיא שאין הבדל בין טי"ת לתי"ו. אותו דבר בתלמוד ירושלמי למסכת

12 מעניין שבדפוס זיטומיר פיענחו נכונה והחזירו את המצב הישן לקדמותו: משלמה ליה.

13 ועיין עוד במאמרו של דניאל שפרבר (הודפס ב'סיני' סב, עמ' רעז) על טעויות מהסוג הזה. וכן בספרו 'נתיבות פסיקה' עמ' 43 הערה 78.

14 ההשערה הזאת הגיונית, אבל למעשה אין בה צורך. שכן מבטאו של אדם משפיע על כתיבתו, ואפשר לראות זאת באופנים רבים מאוד.

15 וכן הובא בר"ן כתובות ב. מדפי הרי"ף לפני ד"ה והוא שבא.

יבמות (דפוס וילנא פרק א הלכה א) "רבי בון בר חייא בעא קומי רבי זעורה אלמנה לכהן גדול מהו שתהא צריכה חליצה אמר לא איפשר לומר קידושין תופסין בה ואת אומר אינה צריכה חליצה?" מעיון בכתב יד ליידין ובדפוס ונציה רואים שהיה כתוב "אמר ליה" והמדפיס קרא לא בחולם ליטאי. וכן בתוס' למסכת יבמות (פב. ד"ה שתי) 'דבשעה אחת' במקום 'דבסאה אחת'. או ברש"י לעירובין ח: (ד"ה תרתי) שכתוב 'מסתמא' והרש"ש שם הגיה שצריך לומר 'משתמע' [אי היכולת להבדיל בין שי"ן ימנית ושמאלית או סמ"ך, היתה בעיה ידועה של יהודי ליטא, כלשון האימרה הידועה 'בשלמא אני שלמה']. ברש"י לסוכה ב. ד"ה למעלה כתוב 'יסודותיה', במקום 'יתדותיה' בדפוס ונציה.

במהדורת נהרדעא של הוצאת וגשל, תוקנו כל הטעויות האלו או רובן המוחלט. כך שיש לחפש אותן במהדורות הרגילות, אך הנה דוגמא שלא תוקנה אף במהד' וגשל: ב"מ דף עח: תוד"ה במילתא דמלכא: "אית דגרס במולתא פירוש היינו פרדס כמו (שבת נב.) 'מולאות של בית רבי'; בטלי זהב או בטלי כסף כלומר פרדות אדומות או לבנות". דברי התוספות סתומים: 'מולתא' או 'מולאות' הן פְּרָדוֹת כפי שכותב תוס' עצמו בהמשך. מהו איפוא פשר המילים 'היינו פרדס'? עיון במהדורת ונציה יעמידנו מיד על הטעות: כתוב שם 'פרדות' אלא שהמבטא האשכנזי שמסיים כל מילה בסגול במקום התנועה הנכונה הפך את פרדות לפרדס, מצורף לזה שבמבטא האשכנזי אין הבדל בין תי"ו רפה לסמ"ך. [במהדורת 'עוז והדר' שמו לב לכך וציינו את הטעות]¹⁶.

מחמת אחיך יעקב

מכיון שלטעויות יש לפעמים הגיון משלהן, כמו למשל במקרה של 'יסודותיה' שהבאנו לעיל ממסכת סוכה, קשה אז עוד יותר להבחין בטעות. כך קרה גם לפסוק "מִחֲמַט אַחִיךָ יַעֲקֹב תִּכְסֹּךְ בִּשְׂשָׁה" (עובדיה א, י); ראיתי יותר מעשרה מחברים אשכנזיים המצטטים את הפסוק כך: "מחמת אחיך יעקב" ... והגדיל לעשות ספר 'משפחות סופרים' (וילנא תרמ"ג, לר' שמואל בנימין ראזנפעלד, עמ' 191, סימן מג), המסתפק ברצינות שמא הגירסה הנכונה בעובדיה היא 'מחמת אחיך יעקב'! ומנסה להביא ראיות מכתבי יד...

הסיפור המדהים ביותר ששמעתי הוא על ספר תורה אירופאי שהיה כתוב בו "לשאת את תרומת ה'", במקום "לִתֵּת אֶת תְּרוּמַת (שמות ל, טו), ודורות של קוראים בתורה לא שמו לב לכך, משום שכשאין הבדל הגייה, אין גם הבדל בתודעה. והמילה 'לשאת' נשמעה הגיונית מבחינת ההקשר. סיפור דומה התפרסם על ידי משמרת סת"ם באחד מספרי התורה בירושלים, שם התגלה כי במשפט "וּפָסַח ה' עַל הַפֶּתַח" נכתבה המילה האחרונה בסמ"ך - 'פסח'. ושוב: גם כאן לא הבחינו בטעות זו לאורך כל ימי ספר התורה, שכן בקריאה לא היה שום הבדל. אימתי גילו את הטעות סוף סוף? כשבאה לעולם בדיקת המחשב, והמחשב לא יודע חכמות. הסיפור

16 כל הטעויות האלו מצויות רק ברש"י ותוס' ולא בנוסח הגמרא, ומעניין מדוע כך הדבר.